

Уйту кыһата

"Чурапчы" ТХПК "Сага олох" хаһыакка ыйга биридэ тахсар анал сыһыарыыта № 1 (23)

2013 сыл
Тоһсунньу
15 күнэ
Оптуорунньук
№3.4
(10622-10623)

ПРЕЗИДЕННИЙН КЭПСЭТТЭ

Үгүстөр истибикиит курдук, биһиги улууспутугар 2013 сылга үүккэ бөрүлэр субсидия кэпсэтигэр биһир киилэтигэр 15 солкуобайга дылы таннары түһэн, ыһаахтар харчыбыт быһырыллыыттан 50 мөл. солкуобайынан кыра бөрүлэрэ быһаанаммыта.

Үөскээбит балаһыанньаны "Чурапчы" ТХПК бырабылыанньата уонна нэһилиэк баһылыктара кыттылаах улуус дьаһалтатыгар субэлэһэн баран Саха Республикаһын Президентигэр ол туһунан тирдэригэр А.Т. Ноговицынга сорудаһаммыта. Манна Андрей Тимофеевич аңардас кооператив бэрэссэдээтэлэи эрэ быһыытынан буолбакка, Россия Президентэ В.В. Путин итэҕэллээх киһитэ уонна СР Тыатын хаһаайыстыбатын министрствотун обществоннай Сүбэтин салайаачыта буолара учуоттаммыта.

Бу сорудаһы толороору А.Т. Ноговицын эрдэттэн болдьоһон тоһсунньу 8 күнүгэр Президент Е.А. Борисовы сирэй көрсөн кэпсэттэ. Кэпсэтии тыа хаһаайыстыбатын инники сайдыытын сорууттарыгар туһалайлыына уонна, чуолаан, биһиги улууспут бу уустук дьылыга хайдах үлэлээн-хамсаан иһэрин тула буолла.

Андрей Тимофеевич үүт субсидията

кыһаабытын туһунан улуус туруорсуутун кэпсэтэ уонна ону көнөрөргө көрдөстө. Егор Афанасевич ону сөптөөбүнэн аакта уонна тутта дьаһал ыларга правительствотун сорудаһтаа.

Онон Чурапчы баһынайдар уонна салалтата үүт субсидиятын намыһаппат туһунан сирдээх туруорсуубут олоҕо киирэр буолла. Бу, кырдык, улахан ситиһии!

Президент кэпсэтиини түмүктүүрүгэр биһиги улуус тыа хаһаайыстыбатыгар ылар үлэтигэр сөптөөбүнэн аакта. Ол кэннэ "Чурапчы" кооператив үлэтин холобуругар олохтуран элбэ хайысхалаах анал хаһаайыстыбалары республика үрдүнэн тэрийиэххэ сөбүн туһунан эттэ. Манна эбэн ыһаагы тыа сиргэр олохсугарга көпүлөр үлэлиир, олорор усулдуобуйаларын тупсарыыга үлэни салгыы ыларга субэлэстэ Түмүгэр, "Чурапчы" кооператив инники өттүгэр өссө үүнэ-сайда, холобур буола турарыгар баатын тирдэртэ.

Онон, биһиги чурапчылар, итинэн сибээстээн уонна президенттэ, биһир дойдулаахпыт Е.А. Борисов ылар политикаһын өйөөн, үүтү ыһаагыга хаалыттан тахсар туһутар бары турунун үлэлиирбит эрэйдилэр.

Пресс-кини

2012 сылга үүт соботуопкатын түмүгэ

№	Нэһиликтэр	2012 сыл		2011с соботуопка	Толоруу %	Мтэс-тэтэ
		былаан	туолла			
1	Алабар	416,0	271,8	413,0	65,3	16
2	Бахсы	413,0	307,9	410,3	74,6	11
3	Болтоҕо	292,9	237,4	291,1	81,0	6-7
4	Болугур	571,0	450,6	567,7	78,9	9
5	Арыылаах	386,1	357,3	394,4	92,6	1
6	Кытаанык	335,0	277,6	325,0	82,9	4
7	Мутудай	466,1	277,3	463,5	59,5	17
8	Одьулуун	643,0	530,4	640,2	82,5	5
9	Соловьёв	719,1	640,2	725,2	89,0	2
10	Сылан	814,0	553,2	817,7	68,0	15
11	Төлөй	397,0	293,1	393,9	73,8	12
12	Халаар	512,9	415,6	516,2	81,0	6-7
13	Хатылы	425,9	295,0	423,7	69,3	13
14	Хайахсыт	356,0	246,4	337,7	69,2	14
15	Хоптоҕо	689,1	542,6	673,3	78,7	10
16	Чакыр	639,9	546,6	635,3	85,4	3
17	Чурапчы	253,0	199,8	249,6	79,0	8
		8330,0	6442,8	8277,8	77,3	

З.И. ИЛЛАРИОНОВА, соботуопка бухгалтерта.

ААН ДОЙДУ РЕКОРДУН ОЛОХТООБУТ САХА, өссө, буолаары буолан, бурдук үүннэриитигэр

Кини туһунан сөччө истибит, биэлэбэт этим. Ону быһырыынан саас Россия Президентин быһыбарынан сибээстээн, Бүлүү улууспутар тийэ сылдан, биһир көрсүһүүгэ "Сын земли" диэн кинигэни бэлэхтэбигэр ааран баран, бу суруйарга соруунум. Тоҕо дьэтэххэ биһиги Сахабыт сиргэр, мүүс-хаар дойдута, сир барахсаны үчүгүйдик онордоххо, бөбөйдөтөххө, хайдахтаах курдук соҕомор, олгөм үүнүүнү биһирэн сөбүн туһунан кэпсэри. Чэ, онон...

дойдугутар Уоттута "Дарда" диэн колхозска председателини талылыбыт. Бу колхозу олус саталлаахтык салайыт, тэрийэр дьогдурун көрдөрбүт, дьонсэргэ ытыктабыллан ылыт.

Николай Семенович 1935 с. республикатаары тыа хаһаайыстыбатын слетугар кыттан, паттан 12 центнер бурдугу үүннэрэргэ эбэнээтэлиститэ ылыммыт. Ол кэннэ уопут онорорго быһаарыммыт. Кини эрдэттэн сирин олус таптыыр, олох төрдүнэн, сүрүн баайынан аарар эбит.

Уопут онорорго субэлэһэн баран, Куорума диэн 7 гаалаах сага сирин талытыгар 1935с. тыатын салон, түөрөн, маһын уматан, күлүн уоһуруду онорбуттар, таттарбыттар, бараналаабыттар. Кыһылы хаарын тигэрбиттэр, хойуутук балбаах кулпугуттар. Сааһыгар эмиз таттарбыттар, бараналаабыттар. Бу 7 гаа сонуктан 1 гектар уопут онорор сирдэрин өссө кичэйбиттэр. Буора букатын мээкэ буолуор дьэри хаста даҕаны сухалаабыттар, 8 төгүл бараналаабыттар. Бу учаастакка кыһылы элбэх сиргэ кураанах маһы отуу курдук чөмөхтөөн, тула тон балбааһынан бүрүйэн баран саас маһын уматыттар. Онтукалара сылыс от үүнэрин тохтоппут, балбаахтара оттуллубут уоттан сүөһү быарын курдук дьүһүннээн көөнүбүт. Ону сонуктарылар ыспыттар.

Кыһылы ыһар дьэһимиз бурдуктарын сизмэтигэр аҕыахтыы киилээн ыалларынан тарбатан улаханньы илчилэрин талларбыттар, ол кэннэ эмтээн баран ыспыттар. Сөҕүмөр үлэ! Түмүгэ да онук буолбут. Ол Куорума диэн 7 гаалаах сонуктан ортогунан 42-46 цент-

нер дьэһимизни хомуйбуттар. Онтон 0,98 гектардаах уопутунай учаастактарыттан 128 (!) центнери ылыттар. Биһир куолаака 70-тан тахса туорах баара үһү. Кини өйүгэр мээкэ киирбэт, сөҕүмөр ситиһии! Аан дойду рекорда! Үгүстөр итэрийбэттэр. 4 төгүл комиссиялан мээрэйдэбигтэр. Дьокүүскайтан, Москвадан тийэ кэлэн бэрэбэркэлэбигтэр, биһирэппиттэр. Биһир түүтүктэн ортогунан 2 киһи туорах бурдук кэлбэт. Онук 640 түүтүгэ 1 гаа сиртэн ылыттар. Бу теһе элбэһин анааран көрүбүт.

Биһир гектар сир баһа-аһа биллэр — 100х100 м. Оччо сиртэн 12 тонна 8 ц бурдугу үүннэрбиттэр. Биһир куулаа 40 киһи киирэр буоллаһына, ити 320 куулаа тэһиһэр. Ол эбэтэр 1 суотайтан (10*10 м) 3 куула ыраас бурдук. Биһир гектар ходуһаттан 2 тонна оту ыһаахтыһына, үчүгэй үүнүү дьэбиги. Онтон Таппагаран аңардас туораһынан 12,8 тоннаы үүннөрбүт. Тэһиһэн көрүт.

Ол эрээри комиссия 0,98 гектар баһылааттан 117,39 ц үүнүү хомуллубут, Аан дойду рекорда дьэ биһирэппит. Бу туһунан республика "Кыһы", "Социалистическая Якутия", Союуска "Правда", "Крестьянская газета" уода хаһыаттар суруйбуттар.

Н.С. Таппагаров аата республика, ССРС үрдүнэн иһилибит, аатырбыт. 1938 сыл күһүнүгэр Николай Семенович ССРС Сэбиэттэрин 8-с РСФСР 17-с суһал ыһырылаах съездин делегатынан талыллан кыттыбыт. Россия сага Конституциятын редакциялыыр комиссиятын чилиэнинэн талылыбыт. Съездэр иннилэригэр Сочига правительственной санаторийга сынныанан элбэх биллиилээх дьону кытта көрсүбүт.

Съезд быһыһыгар ССРС Наркомземыгар (комиссариат земледелия) уонна ВАСХНИЛ-га ыһырыллан, хайдах рекорду олохтообутун туһунан кэпсээн (тылбаасчыттаах) дойду улахан учуонайдарын, академиктарын, бурдугу үүннэрэгүлэрин, суруналыыстарын сөҕүүлэрин-махтаһыларын ылыт. Атын стахановец үлэһиттэри кытта Бүтүн Союустары староста М.И. Калинины кытта көрсүбүт. Оччоҕоу Москва куорат партиянай тэриэтэтин бастагы секретара Н.С. Хрущев бэйэтэ инни арыллан, Москва аһыһаары совхозтары көрдөрбүт, элбэхтик ыһытталаспыт, телефонунан кытта кэпсэппит. РСФСР Конституциятын редакциялыыр комиссияны И.В. Сталин бэйэтэ инни салайыт. Онон кинини хаста даҕаны көрбүт.

Олус соһучу, долгугуулаах көрсүһүү аатырбыт командарм, маршал, оборона министрин солбуйааччы М.Н. Тухачевский кытта буолбут. Маршал киниэхэ гостиницатыгар бэйэтэ кэлбит, тылбаасчыты тахсарыгар көрдөспүт уонна хоһу сабан баран, Николай Семеновичы ыта кууһан ылан уураабыт, ол кэннэ, эмизкэ, кини иннигэр тобуугу түһэрт, олус долгуйбут көрүнгээх, хараһыттан уу-хаар баһа-баһа нууччалык билбэт сахага туох эрэ дии-дии саһарбыт уонна туран баран, бэйэтэ аата суруллубут именной бэстилэтин бэлэхтэбит. Барарыгар эмиз кууһан, уураан баран тахсыбыт. Биһиги киһибит тылбаасчытыттан ыһытан баран олус долгуйбут. Иккестээн көрсүһөн махтаһыан барарбытын кыраһыһса таһыгар таһыста дьэбигтэр (дьингэр, репрессияланан хаайыллыбыт).

Ити курдук Н.С. Таппагаров

уопсайа 7 ый сылдан дойдугутар аатыран-сураһыран төһүбүт. Кинини дойдугун дьонно уруйдаан-айхаллаан, олус истигирик, кини туттан көрсүбүтэр. Ол эрээри ол өрө тутуу уһаабатах. 1937 сыллаах хааннаах репрессия тыһы биллэн барбыт. Кини олус ытыктыыр дьонно маршал М.Н. Тухачевский, ВАСХНИЛ Президентэ Н.И. Муранов уода, сахалартан М.А. Мамосов, П.О. Юууускай, С.А. Жарков норуот өстөөхтөрө аатыран тутуллан, хаайыллан, өлөрүллэн барбыттар. Николай Семенович ону төрүт өйдөөбөтөх, ылымматах, утарбыт. Ол туһунан И.В. Сталин аатыгар хаста даҕаны норуот өстөөхтөрүн аһаҕастык көмүскээн сурук сурутарбыт. Түмүгэр аккордтиһиһэ түбэспит. Элбэхтик доһуруостаммыт, нэһилиһин Москвага сылдьыт хаартыскаларын, Тухачевский бэстилэтин кытта билдэабыттар, оҕолорун өлөрүөх буолан куттаабыттар. Бэйэтэ 1938 сыл олунньугутар сиройдэригэр мааскалаах дьон өйүн сүтэриэр дьэри кыраан баран хаарга хаалларбыттар. Ону дьон булан нэһилиэ тыһылаах ордурут, тыгатынан ыалдыбыт, бэрэссэдээтэлиһин уураппыттар. Иһнэһэ гынан Кэбээһингэ баран олоро сылдыабыттар. Төһүнн кэлбиттэр 1949 сыллаахха 70 саастаах кыһылы дьонно эмиз колхозтарын бэрэссэдээтэлиһин талыттар даҕаны доруобуйатын туругунан уһундук үлэлээбэтэ.

Дэ ити курдук бурдук үүннэриитигэр Аан дойду рекордун олохтообут, бэйэтэ көмүгэр аатыра сылдыабыт Николай Семенович Таппагаров Сахабыт сиргэр даҕаны сирин үчүгүйдик онордоххо, үтүмэннээх үүнүүнү ыһаахха сөбүн дакаастан, дьонунаах олору олорон ааспыт.

И. ПОНОМАРЕВ

Кини аата Николай Семенович Таппагаров диэн (хаартыска). Кини аатынан эһэтэ Алексей Петров 19-с үйэ ортогунан Бүлүүгэ кэлбит нуучча баһынайа саха дьахтарын ойох ылан, хас да оҕолоһут. Кинилэр маннайы уоллара хос аатынан Таппагар Сэмэн (кэлин араспаанньата буолбут) сааһыран иһэн ыал буолан, эмиз хас даҕаны оҕолоһут. Дьадаһылар эбит. Уотту нэһилигэр баайдарга хамнаачыттаабыттар. Бастагы уоллара, кэлин аан дойду рекордун олохтообут Николай, 1879 сыллаахха төрөөбүт.

Уол кыра эрдэһиттэн сытылы-хотуу, элээкэй, көнө майгылаах, сахалыы мьандыр өйдөөх, кыайыгыс үлэһит буола улааппыт. Эмиз сааһыран иһэн, 33 сааһыгар кэргэн ылан, хас даҕаны оҕолоһмут. Биһир кылаас үөрэҕэ суох, аахпат-суруйбат сага кыһытга түһүүлээх-тахсылаах буолан баран дьонун олоһу олорон, 85 сааһыгар 1964 сыллаахха Дьокүүскайга олорон, орто дойдуттан барбыт. Тагараны олус итэҕэйэр, общественнай олоххо актыыбынай, коммунизм идеяларыгар аһары бэринилээх, көнө сүрүннээх киһи эбит. Гражданскай сэрии саҕана ревком чилиэһэ, 1931 сыллаахха

СЭРЭНИН: ОККО СИНИЛЬНЭЙ КИСЛОТА УОННА ТҮҮНҮК ТЭЛЛЭЙЭ

Хайнагтарга элбэхтик суруйар Иван Пономарев «Ыт даганы сыппат отог» («СО» 11.12.2012). Идэхэтин иһин ыкса биэрбит («Уйгу кылата» сыйһарылыга 30.12.2012) кыстатыйаларын ааган баран бидирээтим уонна куһаҥан хаачысты- балаах от туһунан кылгастык бэйэм, специалист быһылыгын, санаабын су- руйуохтун баардым.

Кырдык, быһылыгы кэ- ли от үксэ хаачыстыбата олус мөлтөх. Өрүс, үрэх отог биһиги алаастыт отугар тэҥизтэххэ, сүөһүтэ интэмитэтинэн, састаабын- нан быдан баһыйтарар. Онуоха элбэх сыллаах лаҥхалаах сирдэр уонна уу ылыт өрүс арыыларын отторо интэмитэрэ кырата оруолу ылар.

От ыйыттан саҥалаан, ветеринарнай управление иһинэн үлэллэр чинчийэр лабораторияҥа барыта 2372,4 тонна, ол эбэтэр 282 боруоба от чинчийилиннэ. Бу чинчийилибиттэн, кэ- ли от 74 боруоба, ол эбэтэр 1791,4 тонна, бэйэбит улуус- тут иһинээри от 208 боро- уба, 581 тоннада тэҥизтэр. Бу чинчийилэр түмүктэ- ринэн кэли от 45 -на быс- тар куһаҥан хаачыстыба- лаах буолла. Улуустут иһинээри от 18%-на каро- тинара намыһага билин- нэ. Ону таһынан улуус иһигэр (Чыаппара) оттом- мут окко улахан бы- рыһыаннаах синильнэй кислота баара булулунна.

Синильнэй кислота, ол эбэтэр синисэйдии кэ- биһилибит, бэттизмэ окко баар сүөһүнү сүһүрдэр кислота. Синильнэй кисло- таттан сүһүрбүт сүөһү специалист суһал көмөтүн ылбатагына тутатына өлөр, хаһаайын, үчүтэй ту- руктаах сүөһүм эмискэ өлүө диэн соһуйуон сөп. Бу кислота сүөһү организмы- гар наһаа күүсүз түргэ- ник дьайар. Манньк түбэл- тэ буолар түгэнигэр түргэник ветеринарнай специалиһы ыгыран, сөптөөх аминэн эмтэтэн көмө ылыахтаах. Бу кут- таллаах кислота, онон хаһаайын сүөһүтүн аһыыр аһылыгар эрдэтинэ болромтотун ууруохтаах,

сүөһүтэ хайдах-туох аһылыгы аһыахтааһын, кыстык инниэ быһаары- ахтаах. Хаһаайын от аты- ылаһар да түгэнигэр, бэйэ- тэ да оттообут отун анализ- татыахтаах, экспертиза түмүгүнэн специалистар биэрбит сүбэлэрин туһанан, сүөһүтүн итти- тигэр туттуохтаах.

Хаачыстыбата мөлтөх, куһаҥан отунан аһатыы түмүтэр араас ыарыылары тэҥэ сүөһү төрүүр-ууһуур органнара ыалдьаллар, төрүөх мөлтүүр, сүөһү- сылгы быраарыта элбигэр.

Бу 2012-2013 кыстыкка киири 3 ыйын түмүгүнэн ынах сүөһүтэ 5 быраары болизтэннэ. Ветеринар- най-чинчийэр лаборато- рияҥа сүөһү бырахпыт үөскээн (аборттированый плод) инфекционной ыа- рыыларга чинчийи таһынан микологическай чинчийиини оноробут. Сүөһү бырахпыт үөскээн чинчийиһэ Кытаанах уон- на Хадаар нэһилиэгиттэн киирбит боруобаларга ас- пергиллез (Aspergillus fumigatus) диэн түүнүк тэллэйэ булулунна.

Аспергиллез - сүөһүтэ быһыл буолан тыһнар орга- ныгар киирэн, туругун мөлтөтөр. Түүнүк тэллэйэ үксүн ырыган, мөлтөх ту- руктаах, иммунитетта суох сүөһүтэ киирэн үүнэр-тэ- нийэр. Бу тэллэй түүнүк буолан окко үүнэр, манньк отунан аһыы туһар сүөһүнү тэллэй дьаата сүһүрдэр. Оннук түүнүктээх оту сизбит ийэ буолар эдэр сүөһүлэр аборттуулара элбиэн сөп. Аборттаһын, мөлтөх төрүөх тахсыбатын туһугар туох үлэни ыгы- быт диэн улахан ыйытык үөскүүр.

Наука, учуонайдар

этэллэринэн түүнүктээх, куһаҥан хаачыстыбалаах оту ынах сүөһү, сылгы сиз суохтаах. Сүөһү, сылгы ач- чыктаабатын, айаарын эрэ бүлүөхкэ диэн аһатар, илгэр олох сыһа. Бу ман- ньк куһаҥан оту сии тур- дагына хантан төрөлкөй төрүөҥү, өлгөм үүтү, үчүтэй хаачыстыбалаах эти ылыахпытый?

Ол инниттэн бары күүсү эрдэттэн Иван По- номарев суруйарын кур- дук кэли эрэ окко эрэм- мэккэ, бэйэбит алаастыт отун биэр да салааны ха- алларбакка оттуу са- тыарыт. Сири кытта үлэни кумаагыта буолбакка дьиннээхтик олоххо кил- лэриэххэ. Хас биридди хаһаайын оттуур хо- дуһатын күрүөлүүрү, нүөлсүтэрэ, эрдэттэн аһыганы утары үлэни ыгытара эрэйиллэр. Улуус бюджеттар тыа хаһаайы- стыбатын салаатыгар бүтэйдээһинтэ, сүөһүтэ эбии минеральнай аһылыктары, бигэмиинэ- ри буларга үбү көрдөрүөххэ.

Кыстык хаалбыт кэм- гэр сүөһүнү, сылгыны эн- чирэппэт туһугар хас би- ридди хаһаайын эбии аһылыгы (комбикорма, дулга, быһык, мань тэҥэ минеральнай туустары, бигэмиинэри) атылаһан сизиттэ быһаарар оруол- ланаһа. Манньк бигэми- инэри, туустары, премия- стары Доскуускай куорат- тан Зоветснаб-тан, «Рос- та» диэн дьиз кылылары- гар аналлаах аптекаттан чэпчэки сыанага ылан тут- туохха сөп.

А.Н. ТАРАСОВА,
ветуправление сыстыгана
суох ыарыһы утары
үлэллэр отдел
сэбиэдиссэйэ.

Саҥа дьыл иннигэр биэр үбүлүөйгө Уус-Алдан Таһатыт- тин кэлэ сылдар 3 Үлэ Албан аа- та орденнаах, ол аата Үлэ геройу- гар тэҥизтэх, аатырбыт ыанньык- сыт М.Н. Готовцевы кытта көрсөн кылгастык кэпсэтим.

Мин Михаил Николаевичи өрдөөрттөн билэбин, билсэбин. Сэбиэскэй саҥана биһиги "Чурап- чы" сохуох Таһа "Герой Ег- ров" сохуохун кытта шефтээр, күрөхтээр, сылдыһар этибит.

Кини ыһылыгы кэнниттэн бэйэтэ туспа "Удьюр" диэн бааһынай хаһаайыстыба тэрим- мит уонна билигин, тоһо даҕаны син сааһырдар, тигинэчи үлэ- ли сылдар эбит. Быһылыгы кыс- тыкка 66 төбө племенной сүөһүлэри иитэн туруорабын ди- ир. Олортон 31 ынар ынах Голь-

үүккэ тийгэ ыһа. Бастыҥ ынах- тара 6-7 тоннада тийгэ биэрэллэ- ра. Оччолорго эбии аһылык, босхо уотурба далайэ барт буоллаҥа.

Кыһын сүөһүнү, ордук суб- аны таһырдыа аһатыы, ойбонгон уулатыы мөксүүрдээх болпуру- ос. Үгүс специалистар кыстык ус- тата эргиччи хотонно аһатары, уулатыры ирдийлэр. Дьэ, билбэ- тим. 6-7 ыйы быһа биэр сиргэ хам бааллан, эбэтэр кыараҥас килэ- кэ иһигэр симиллэн турар төһө бөрдэ эбитэ буолла. Сүннүүн аһылыга, көрүүтэ быһаарара бу- олуо. Таһырдыа аһатыы, уула- тыы арыый элбэх аһылыгы (ка- лориһы) ирдийэр буолуо эрэри, сүөһү этэ-хаана сайдарыгар, аһы буһарарыгар, туругар туһалаах буолуо ээ. Чэ, ити хааллын. Ону хас биридди хаһаайын бэйэтэ быһаардын.

ҮЛЭ ГЕРОЙА КЭПСИИР

штино-фризскэй боруодалар үһү. Бу боруоданы симменталла- ры кытта холбоотуоххо олус үүтүтэх, үчүтэй сүөһүлэр тахсал- лар диир. Таарымчы арынааха күүс ыраас хааннаах ол голыш- тин-фризскэй боруода атыыр оҕустары тарҕатар үһү. Билигин түөрт онук атыыр тыһаҕастары иитэн туруорабын, ону эһиги дьоннот кэлэн атыыластыннар диир.

Бу боруода ынахтаран ула- хан эбии аһылыга да суох икки- лии тонна үүтү таах туттарар үһү.

Михаил Николаевич ол илгэр сүөһүлэрин кыстыкка көрүүтэ олус судургутун сөхтүм. Кини холбур оҕостуо да суоҥун кур- дук. Ону туох баарынан суруй- ум. Улаханньк эбии аһаппаттын, кыһыннары субан сүөһүнү таһырдыа, өссө биридэ эрэ аһата- бын, ойбонгон уулатабын диир. Кини уруккуттан оннук идалэх. Онноовр урут сүөһүлэри кытта биридэ тутар сибинньэлэрэ кыһын ойбонго киирэн уулуул- лара. Биэр ынарыттан 5 тонна

Түмүтэр, мин бу ыстатыйаны биэр суолу этээри суруйдум. Үүтү-эти элбэтигэ сүөһү боро- дата улахан оруоллааһын бары билэбит. Онно сизмэлээһин киир- бэтэх сирдэригэр атыыр оҕус бо- руода улахан быһаарар. Ол туһунан сэрии кэнниттэн Кытаа- нах Чэймэнигэр, Чурапчы таһыгар Дьаарыллаҥа хайдахта- ах курдук сүүнэ сүөһүлэр үөскүү сылдыһыгытарын, былырыын Чыаппараҥа "Кэрэмс" б/х (Н.Н. Лыткин) Эрхан диэн австрийскэй оҕуһун туһунан суруйталаан ту- рабын. 2011 сыллаахха идкэйэ көтөҥөн, баһылыкка суруйаммын племүлэ туһунан мунньах ыы- тыллыбыта. Түмүтэр 11 австрий- скэй атыыр оҕус тыһаҕастар аты- ылаһылыгытара. Хомойуох иһин, ол хамсааһын умуллуох курдук. Бүтэһигэр, ол иһин, аа- тырбыт ыанньыксыт, Үлэ геройа М.Н. Готовцев ити этэр голыштин- фризскэй боруода атыыр оҕуста- рын киирээх эмэ атыылаһалара буоллар адыс сыыстарыахтара суоҥа этэ диэн баҕабын тиздэбин.

И. ПОНОМАРЕВ.

«НОВОМИКС», «ФЕЛУЦЕН» – БЭРТЭЭХЭЙ ЭБИИ АҢЫЛЫКТАР

Үөһээ ветспециалист А.Тарасова от хаачыстыбата мөлтөҥүн онно битэмийн- нэр наадаларын туһунан олус туһалаах ыстатыйаны суруйбут. Онуоха Чурапчы- га "У Егора" маҕаһыһына манньк олус наадалаах эбии аһылыктар атыыга баал- ларын билиһиннэрэбит.

1. "Новомикс" ынах сүөһүтэ аналлаах брикет (смесь брикетированная). Ый- ааһына 3 кг. Сыаната - 100 солк. Кини сас- таабыгар фосфор, калций, магний, сера, натрий диэн макроэлементтэр уонна ти- мир, алтан, цинк, марганец, кобальт, йод, селен диэн микроэлементтэр бааллара ый- ылыбыт.

2. Смесь универсальная. Сылгыга, ийи- рэйгэ, бараанга, козага анаммыт эмиз эл- бөх састааптаах 3 кг ыйааһыннаах эбии аһылык.

3. "Фелуцен". Нырайтэ анаммыт битэ- мийинээх минеральнай аһылык концент- рата. 3 кг ыйааһыннаах 250 солк сыанала- ах, 360 кг эбии аһылыкка тийэр целло- фан мөһөөччүккэ кутуллубут эбии аһылык.

Быһыл от хаачыстыбата мөлтөҥүнэн манньк элбэх састааптаах эбии аһылыгы атыыластаххытына сыыстарыаххыт суоҥа. 1998 с. улахан уу кэнниттэн Мын- даҕаайыга битэмийи, макро-микро эле- меннэр тийбэттэриттэн элбэх сүөһү маҕыччы аһыы туһан охтубуттарын туһунан суруйан турабыт. Итинньк туус- тарынан эбии аһатыы төрүөххүт элби- ригэр, көннүүнэн өлүү ачылырыгар, сүөһү турута тутсарыгар туһалаах буо- лара мөксүүрө суох. "Кэччэгэй иккитэ төлүүр" диэн өс хоһоонун умнумаҥ.

ТЭТТИК СОНУННАР

1. САҢА ДЬЫЛЫ - ТУРБА- АХЫГА. Биллэрин курдук, быһыл улуустут историйыгар хаһан даҕаны тизлибэтэх эл- бөх, уолсайа 15000 тонна от тас- тан тизлиһиннэрэ эрэ кыстыгы туоруохтаахпыт. Онтон бу күннэргэ 10159 т мизэстэтигэр аҕалылына. От таһылытын үлэ- лэрэ өрөбүлү, бырааһынньыты, күнү-түүнү аахсыбакка күүскэ ытыллылар. Ол курдук, Саҥа дьыл түүн уопуттаах суопар- дар П.П. Яковлев, А.Е. Владими- ров, Г.А. Саввин, И.Е. Слепцов, А.Е. Попов, М. Н. Аргунов киһитэ-сүөһүтэ суох Кэбээйи Турбаахытыгар 12 чааһы көрүстүлэр. Билигин барыта от таһылытыгар 32 улахан массы- налар үлэлиилэр.

2. МАХТАНЫАХХА ЭРЭ СӨП. Аастыт сайын кураанна- ан, оттоһунна уустук ба- лаһыанна үөскээн, улуус бары төрилгэлэригэр онно

көмөлөһөргө дьаһал, көрдөһүү оҕоһуллубута. Онуоха аппиэт- тээн, улуус доруобуйатын ха- рыстабылын үлэһиттэрэ (кыл быраас А.И. Коркин) 20 тонна оту атыылаһарга Кытаанах нэһилиэгэр аадырыстаах 80000 солк, пенсионнай фонд (сал. В.С. Христофорова) Болтонго 5 тонна оту атыылаһарга 20000 солк баҕа өттүнэн көмөнү онор- дулар. Кинилэргэ махтаныхха эрэ сөп. Атын даҕаны тэрилтэ- лэр баҕа өттүнэн көмөлөһөлөрө эрэйиллэр.

3. ГЕРЕФОРДАР ЭЛБИ- ИЛЛЭР. Хайахсыт Кэтит Куалүгэр туһар герефорд бору- ода сүөһүлэртэн кыстыкка кии- рэн баран 3 ынах эбии төрөөтө. Билигин барыта 67 ынах төрөөтө.

Сыйһарыһыы бэлэмтэтэ
Иван ПОНОМАРЕВ.

Суруллубукка эргиллэн

ТУСПА СУОЛЛААХ-ИСТЭЭХ САЛАЙААЧЧЫ

"Сага олох" хаһыакка "Кэпсизхлин бабарабын" рубрикада "Үйэ ыстатыйаны Петр Петрович Макаров таһааргарбыта. Бу Максим Николаевич Сибиряков туһунан саамай сөптөөх суруйуу дьээн туран мун бэйэм билэр, биһиргэ үлэлээн алгыһыт салайааччы буоларынан бэйэм санаабын холбуом эгэ.

Республикада Максим Николаевич Сибирякову саастаах өттүбүт үксэ кини үлэлээбиттэ үгүс оройуоннарыгар дьонго-норуокка туһалаах, кэскиллээх үлэлэри олоххо киллэрбиттэ, тыа сипиттэн үүнэн тахсыбыт улахан тэрээһиннээх салайааччы, Саха сиригэр көнүл тустууну төрүттэспит, биллэр-көстөр ситиһиллэрдээх спортсмен быһыытынан биллэбит, сыаналыбыт.

Мин Мырылаага киирэн үлэлээбим,

төм, ололорбутум 40 сыл буолла. Онон Максим Николаевич бу төрөөбүт-үөскээбит Мырылаагыгар элбэхтик кэл-бара сылдьарынан көрсөн, кэпсэтиһэн билэбин. Үлэбэр-хамнаспар даҕаны көмөлөспүт, үтүөнү оҥорбут кини Кини Уус-Алдан оройуонун Г.Е. Егоров аатынан колхозка председателинэн ололордоһуна, мин Кытаанах нэһилиэгэр управленионнай үлэни сымдаан, биһир саас оһутт бьэстан сыл тахсарбыт уустугунан ити колхозтан 10-ча тонна оту ылан турабыт. Дьэ ити кыһалҕалаах киниэхэ улахан көмө эгэ. Онтон кэлин Мырылаага управленионнайды ололордоһуна гараж умайан, трактордар бьылдьанан сөрүтөх техника суох буолан хаалбытыгар, Амма оройуонун фондатыттан дьонун кытары кэпсэтиһэн, "Беларусь" тракторы бөрдөрбүтэ. Ити ССКП райкомун секретарынан үлэли олорон Итинник ы-

рахан көмнөргэ кыһалҕалаахтары өйдүүр, өйүүр салайааччы буолара иэни үтүө санаатын, кыаһын көрдөрөр.

Максим Николаевич айылҕаны кытары ыкса сибээстээх, кыһынары-сайынары айылҕа араас хамсааһына-нарын билэн-көрөн үөрэтэр, ону үлэ-хамнаста сыйыларан кэпсир, ыйар, сүбөлүбүр оһуобай идэлээх. Биһиги, мырылаагар, дьыл ханнык да көмүгэр кини билгэлээһинин истэр-билэр, туһанар буоларбыт. Ордук саастык көмүгэ уу-хаар хамсааһыны Амма оройуонун биллэрэ-иһитиннэрэ ололорго. Ол уу төһө көмүс Мырылаага кэлэрин сэрэтэрэ, оһо сэрэхтээх буолуута, бары дьаһалы ыларга, хочоттон сүөһүнү, сылгыны таһаарарга сүбөлүбүр.

Төрөөбүт дойдутун исторياتын үөрэтпөт улахан бөрүтөгүн уулар. Архып докууменнарын хасыһан Хатылы, Болтоно, Мырыла нэһиликтэ-

ригэр төрөөбүт-үөскээбит дьон төрүттэрин булан, ырыттан хас даҕаны төрүткү кинигэлэрин таһаартарда. Итинэн сиэттэрэн, аймак аймаҕын билсэн-көрсөн булсубуттара улахан үтүө дьаһала буолар.

Максим Николаевич кэксэ улуустарга үлэлээбит суола-иһэ көстө-биллэ сылдьарын туһунан П. П. Макаров ыстатыйатыгар сиилини суруллубута. Ону хатылаабаппын Кини улуунугар, республикада үлэтинэн-хамнаһынан, спорка ситиһиллэринэн, общественик үлэтинэн киллэрсэбит кылаата улахан. Онон Правительство, Президент сыаналыларын ыларга сөптөөх.

А. Е. МАКАРОВ,

үлэ тыыл ветерана, нуруот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, республика Бочуоттаах ветерана,

Соловьев нэһилиэгин Бочуоттаах гражданина.

Кэпсизхлин бабарабын

ИСТИННИК АХТА САНЫЫБЫН

Мин начальнай оскуоланы Одьулуунна бүтэрбитим. Учуталбыт Евдокия Григорьевна Слепцова эгэ. Наһаа холку, номоҕон, доп-бааччы үтүөкэн кини, учутал эгэ. Ол саҕана начальнай оскуоланы бүтэрбиттэр нэһиликтэртэн киирэн Чурапчыга "испытание" дьээн туттараллар эбит. Биһиги ону үчүтэйдик туттараммыт учуталбыт хайрааммыта. Үчүтэйдик үөрөмүт буолан мин 5-8-с кылаастарга Чурапчыга үөрөнөрбөр чэпчэки эгэ. Оһо үөрөһүт учуталларбын Николай Николаевич Попову, Александра Ильичична Герасимованы, Роман Ильич Васильевы, Степан Кузьмич Макарову, Виктор Семенович Алехины, Марфа Дмитриевна Соловьеваны, Алексей Иванович Потаповы олус күндүтүк саныыбын.

Нонүө сыл 1954-1955 сс. үөрэх дьылыгар Дирингэ орто оскуола аһыллан согуруу нэһиликтэрт оҥлоро манна үөрөмүспүт. Дирингэ омук тылын Анна Петровна Стогова, нуучча тылын Идор Илларионович Черуль (манан) үөрөһүтүтэ. Чурапчыга биһиргэ үөрөмүт оҥлорбутун кытта сибээһитин быспатахпыт. Оскуоланы бүтэрбиттэр 40-50 сылларын ким баарынан бары биһиргэ көрсүбүтүт.

Согурууттан кэлэн үлэлээбит биһиги эдэркээн нуучча учуталларбыт олус кыһаллан үлэлээлэрэ. Кинилэр кэлэн үлэлээбиттэрэ биһиги уопсай сайдыыбытыгар, нууччалык билиибитигэр, атын омук дьонун кытта өйдөһөрбүтүт, салгыны үрдүк үөрэххэ чэпчэки үөрөнөрбүтүт олус үчүтэй сабыдылалаах буолбута. Ону хойутаан да буоллар истин махталыһан ахтабыт.

10-с кылааһы бүтөрөөт да элбэх оҥ согуруу араас куораттар үрдүк үөрэхтэригэр туттарсан киирэн үөрэнэн араас идэни баһылан улууска, республикада үлэлэтилэр. Кылаастыт салайааччыта Нина Александровна Пряхина-Скованна кытта оҥлор сибээстэрин быспатахтара. Суруйаллара, согуруу үөрөмүт оҥлор киниэхэ Куйбышев куоракка сылдьыталаабытара. Оскуоланы бүтэрбиттэр 24 сыллар Нина Александровнаны ыгыран Дьоккуускайга, Чурапчыга, Дирингэ күүлэйдиктигэр. Дирингэ сылдан Нина Александровна Семен Иванович Сергеевкээхэ бэйэтин ахтыгыгар эһиги: "Мин Сеняны 8-с кылааска көрөөт да бу оҥ сүрдээх дуоспуруһах, улааттарын салайааччы буолуон сөп дьээн староста оҥорбутум". Ол кэли өтө көрүүтэ туолан Семен Иванович улууска, республикада биллэр бөдөн салайааччы буолан үлэлээн кэллэ.

Күн-дьыл баран иһэр. Биһиги биһиги 70-80 саастаах кырдыастар буолубут. Олох сокуона кытаанах. Сорохтор эрдэ олохтон туорааттар. Биһир оһук киниһэн бары убаастыыр, аһыйар Роза Сивцевабыт буолар. Кини СР тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, «Үлэри киллэрин иһин» мэтээл хаһаайката, саха дьахталларыттан мындайгы илкенер-механик идэлээх үлэ

ветерана. Роза 1938 сыллаахха алгыһыны 23 күнүгэр Уус-Алданга төрөөбүтэ. Аҕатын үлэтин Чурапчыга көһөн кэлэн Роза 5-с кылаастан Чурапчы орто оскуоланы үөрэнэн бүтэрбитэ. Ол сыл биһиги нуучча тылын учуталынан эдэркээн, кырасыбай, уһуһу сүһүөхтээх Октябрьда Иванова Парфенова-Колгантискова үлэһити кэлбитэ. Кини акробатика куруһуогун салайбыта. Оһо биһиги сии элбэх кыас биһиргэ дьарыктанаммыт. Роза барыбытыттан илгээс буолан, араас уустук нүмүрдэри учуталынан туруоран кэпсирдэргэ кэлтара. Кини 9 орлоох ыал улахан оҥо буолан кыра сааһыттан балтыларын, бырааттарын көрөн-хараһан, бөбөйдөн улаатанарбыта. Роза үөрээр олус кыһампылаах, дьонундаах эгэ. Кылаас дистанцияларга сүүрөр, волейболга үчүтэйдик оһуура. Кини 1961 сыллаахха Горький аатынан Москватаагы тыа хаһаайыстыбатын электротехника институтун бүтэрбитэ. Розаны кытта биһир көмүгэ үөрөмүт уопаттар биһиги саастаах дьон киниһи уопаттар. Сөккөм-маһайан кэлсиһилэр. Тыа хаһаайыстыбатын производствотын ветерана Николай Иванов маньык ахтар: "Роза кыра уһуохтаах, олус кыраһаай кыас эгэ. Маалды уорго-кото сылдьара. Кини баар буолуура сааһыттан тупсара. Бары кыһаҥы балыктыт, оһубут курдук таһыырыт.

Үлүгү түһэрэхпит дьэбиттэи сэрэнэн иддээ сылдьарбыт. Олус үчүтэйдик үөрөмүтэ, идэтин толору баһылаабыт илкенер буолан тахсыбыта".

Роза Афанасьевна үөрэнэн бүтэрэн Дьоккуускай куорат 1-кы №-дөөх училищытыгар преподавательлигин ананан үлэтин саҕалаабыта. Ол эрэри дьэно көмөлөһүлэрэри дойдутугар үлэлэтэ таһаарытара. Онон Мүрү орто оскуоланыгар производственной үөрэхтэһин зануһулан үлэлээбитэ.

1964 сыллаахха ыал буолан толору куоракка көһөн киирбитэ. Биһир тэригэр пенсияга тахсыр дьэри көһүрүтүлүккө саҕалаан кэлин саллаас чаас булуутугар управление салайааччытыгар тийбэ үлэлээбитэ. Очолорго "Сельхозтехника" тэригэртэ бүтүн тыа хаһаайыстыбатын салаатын техникумун барытын көрөн ололорбута. Совхозтарга саллаас чаас булуутунан, өрөмүөннөһүлэрин дьарыктанара. Ол кэли Роза Афанасьевна наһаа да бэрэһиэлээхтик үлэлээбит, тулуйбут эһиги дьэи ахтара. Үлэм үтүс командировкалары кытта сибээстээх. Дойду араас заводтарын кытта үлэлээбит. "Сельхозтехника" бары тэригэлэрэ сайаалка түһэрэлэрэ. Ону түмэн 100-чээк тыһыанчага тийбэ саллааһы суоттан утуоттуурбут. Ону иддээ Ульинский, Лихачев аатынан Москва заводугар, Николь Новгородка, Санкт-Петербург завод-

тарын кытта үлэлээбит. Хаһаа туох алдьаһаһы таһаста да тутта саллаас була барарбыт. Ити заводтары кытта сый кыһыттан биһиргэ үлэлээргэ дуоһабар түһэр-сэрбит",-дирэ. Биһир түтүгүн өйдөөн аһарыахпын бабарабын. Дойду үрдүнэн ырынак сыһыаннаһылар сага киирэн эрдэхтэринэ харчы уларыһытга буолбута. Ол көмүгэ орубуна Роза Афанасьевна Москвата командировкада сылдьара. Москвиттар күнү-күнүктээи харчыларын уларыттары уһуһууһаах уһун уочаракка тураллара. Кэлин кини хаттан уларыттай? Биллэрди завод директорыгар киирэн балаһыаньатын кэпсээн туран харчытын уларыттарбыта. Ити эмээ убаастабылтан тахсар суол буоллаа. Били айдааннах 1993 сылга Москвага таанка киириитигэр, нуруот ортодугар үлүгүрдээх павлоа тахсыбыт көмүгэр завод үлэһиттэра Розаны дойдутугар атаарбыттар. Роза Афанасьевна: "Биһиги кытта үлэлэспит тэригэлэр салайааччылар, үлэһиттэра билиһин көрүстэхтэринэ куруутун махта-нааччылар. Ол аата үчүтэйдик, кини кыбыстыбат тыа үлэлээбит эһиги дьэи саныыбын",-дирэ. Кырдык, биһир киниэхэ төс-сөр түбүктээх дьахтар аймак саһамматах үлэтин үлэлээн кэлбит кини буолар. Роза Афанасьевна изээк дойду оһостубут Чурапчытын дьонун көрдөһүүлэрин ыһынан туох кыалларынан көмөлөспүтүн, оройуон сайдыытыгар кырата суох кылааты киллэрситтин биһир дойдулаахтара махтана ахталлар. Оройуон тэригэлэрин салайааччылар, илкенернэй-технической үлэһиттэра Посельский М.П., Игнатев С.М., Моисеев В.И., Чичинаров В.П., Попов В.В., Сергеев С.И., Ефремов А.В., Трофимов Д.Д. оһа иһини үчүтэйдик биллэлэр. Соторууһаагы буолбут МТС тэригэлэртэ 80 сыллаах үбүлүү дьахталыгар Роза Афанасьевна Сивцева уһна "Сельхозтехника" республикатаагы тэригэлэтин салайааччыта Пантелевон Дмитриевич Макаров ааттара махта-лынан ахтылыбыттар. Чурапчы оскуоланыгар биһир кизин туттар кытуксина, кырыгтардан технической иддэ үөрөмүт бэйэтин ситиһиллээх үлэтинэн республикада биллэр-көстөр суолу хаалларбыт Роза Афанасьевна Сивцева эдэр ыһааттарга холбур буолан аата ааттан туруохтун.

Т.К.ДАЛБАЕВА,
педагогическая үлэ ветерана,
Хоттоҕо.

Хаатыскаларга: 1. Роза Сивцева студентны сылдьыт, 1959 с. 2. С. И. Сергеев, А. Н. Сергеев, Н. А. Пряхина-Скованна, К. Т. Кудамовскай, 1959 с.

